

Nenad Veličković

POREĐENJE U ROMANU *BAŠTA, PEPEO* DANILA KIŠA

Nauka napreduje. Stavite kap krvi ili urina u mašinu, i ona vam izbaci dijagnozu. Upalite auto, elektronika već računa moguću potrošnju i sastav ispušnih gasova. Stavite dlaku u aparat, iz njega izađe ime njenog vlasnika...

Zašto bi književnost bila izuzetak?

Uzmemo tekst, ubacimo ga u kompjuter, i čitamo rezultat: metafore 78%, upitne rečenice 42%, oksimoron 12%, anafora 32%...

Zar to ne bi povećalo fond činjenica i zar se onda proučavanje književnosti ne bi iz vrludanja po teorijama vratilo u nauku? Ako je stil, recimo, definisan kao izbor nekoliko "očuđujućih" postupaka i njihovo učestalo ponavljanje, zar ne bi ovakve informatičke obrade književnih tekstova vrlo precizno određivale ne samo osobenosti pisaca ponaosob, nego i osobenosti stilskih pravaca, umjetničkih grupa, uzajamne uticaje i ko zna šta sve još? I pred kakav bi nas zadatak stavio podatak da u romanu *Bašta, pepeo*¹ (sa 39.613 riječi) ima 824 poređenja?

Nesumnjivo, morali bismo odgovoriti na pitanje zašto Kiš tako često koristi baš ovu figuru? I: da li je to u vezi, a ako jeste u kakvoj, sa priznanjima koja je za svoja djela dobio i od kritike i od publike?

Međutim, zašto bi nam za postavljanje pitanja bilo potrebno dopuštenje kompjutera? Zašto nije dovoljan samo naš utisak da kod Kiša poređenja ima više nego kod drugih pisaca? Zašto bismo takve stvari morali brojati? Zašto bi otkrića do kojih eventualno dođemo vođeni "utiskom" (intuicijom) bila manje vrijedna nego ona do kojih bi nas dovela statistika?

Pitanja nisu samo retorička. "Utisak" nije podatak. Tvrdnje se ne mogu zasnivati na utiscima. Impresionizam nije naučni metod. Činjenice su beznačajne izvan međusobnih odnosa, na koje, između ostalog, ukazuje baš statistika. Zato ideja o kompjuterima u tumačenju književnosti, recimo Kišove, ne zaslužuje trenutačno prezrivo odbacivanje.

Ubacimo, dakle, tekst u kompjuter, i zatražimo od mašine da nam izdvoji i klasifikuje sva poređenja; da, konkretno, pronađe svako *kao*, i rečenicu u kojoj se ono nalazi. Iz tih rečenica lako ćemo kasnije izvući čista poređenja, tipa:

"Gospođa Edit dolazi k svesti kao što se otvaraju cvetovi." (111)

"Dve opatice, kao dva golema pingvina." (104)

"Ruku kratkih kao potkresana krila." (134)

"Ljuljajući se u hodu, kao katarka..." otac je *"ušao u pejzaž kao u okvir slike."* (161)

Međutim, to neće biti dovoljno, i mašini ćemo naložiti da na isti način izdvoji rečenice u kojima se javlja "sličan":

¹ Svi citati su iz knjige *Porodični cirkus*, Feral Tribune, Split, 1999.

"Bradati starci, slični starozavetnim prorocima..." (195)

Ni to nije dovoljno. Spisku riječi za kojima će procesor tragati dodaćemo i "poput":

"Hotelski momci i liftboji, poput kakvih anđelčića, donosili su bukete najmirisnijih cvetova..."

Još uvijek nedovoljno: dopišimo i "pretvoriti":

"Pečat od crvenog voska utisnut na vrata radnje, na pukotinama gdje se spajaju slepa krila spoljnjih kapaka, pretvorio je vrata u veliku sivu službenu kovertu sa dosadnim poverljivim dokumentima." (212)

Oduševljenje vještačkom inteligencijom kao da naglo splašnjava? Istina je da kompjuter radi brzo, i ispunjava želje kao duh iz Aladinove lampe, ali nas obilje mogućnosti dovodi pred sasvim neočekivano pitanje: Šta tačno želimo? Ili, drugačije: Jesmo li u stanju formulirati našu želju?

Šta je, zapravo, poređenje? Da li je poređenje Kišova sintagma "avioni ne veći od komaraca" (115)? Dva su pojma dovedena u odnos prema sličnosti (krila, rilce, zujanje), koja se zapaža tek sa distance, kad daljina svede avion na veličinu i zvučnost komarca. Kiš je mogao reći i *avioni kao komarci*, tada ne bismo imali smetnje u komunikaciji sa kompjuterom, iz aviona bi se vidjelo da se radi o poređenju. Ali Kiš ne može to učiniti, jer bi učestalo ponavljanje člana "kao" opteretilo stil i odvelo ga u manirizam². Neubičajeno veliki broj poređenja nameće Kišu zadatak da za njih pronađe nove i drugačije forme. On taj zadatak prihvata, iako bi mu bilo lakše da smanji njihov broj. Zašto su mu ona toliko bitna?

Bez sumnje je poređenje prozna figura, rijetka u poeziji, u kojoj se Kiš nalazio samo kao prevodilac, i vrlo rijetko kao pjesnik. Poređenje u lirskoj pjesmi izgleda tromo, glomazno, kao da nezasluženo zauzima preveliki prostor. Logika poređenja opire se logici stiha. Stih je okrenut metru, poređenje misli. Ono što su stihu ritam i ton, to su poređenju tačnost i jasnoća. Koliko je stih emocija, toliko je poređenje misao.

Naravno, stih ne isključuje misao, kao što ni poređenje ne odbacuje emociju. Ali fokusi su različiti. Slika oca koji dolazi prugom, *ljuljajući se u hodu kao katarka*, dakle slika ostvarena u poređenju (otac je mršav i visok kao katarka, i ljulja se kao ona, ali jer je pijan) data je upravo ovakva s razlogom. Otac se ne gega kao patak, jer je patak debeo i nizak. Otac se ne ljulja kao pijanac, jer on već jeste pijanac, pa bismo dobili pleonazam. Otac se ne ljulja ni kao lutak sa olovnom dnom, jer otac nije klovn. Između mnogih mogućnosti Kiš je izabrao upravo katarku. Katarka je dio broda, prvi koja se opazi na pučini. Brodovi putuju u daleke zemlje, otkrivaju nove svjetove, i vraćaju se iz njih sa slavom ili sa sramotom. Na katarkama su razvijena jedra (peševi očevog kaputa!). Vidimo da se iza

² Međutim, elegantno, ovaj problem Kiš ponekad rješava kondenzovanjem ponavljanja u jednu figuru, anaforu: "Sedi tako on, moj otac, u taljigama kraj mlade ciganke sa nabreklih dojkama, sedi kao princ od Velsa ili, ako hoćete, kao krupije ili kao maitre d hotel (kao mađioničar, kao cirkuski menadžer, kao ukrotitelj lavova, kao špijun, kao antropolog, oberkelner, kao švercer, kao kveker-misionar, kao vladar koji putuje inkognito, kao školski nadzornik, kao seoski lekar i, najzad, kao trgovački putnik neke zapadnoevropske kompanije za prodaju žileta... pod šeširom na koji se taloži prašina, kao cvetni polen." (187)

fizičke sličnosti krije i sličnost u značenjima (otac kao putnik, otkrivalac novih svjetova) i da je poređenje sa katarkom objasnilo i dopunilo očev portret. Slika je nova i neobična, i estetika nema na šta da se žali, a ipak logika i očiglednost nisu zanemareni i odbačeni.

"*Bulke u žitu pored šina ispisuju duge isprekidane linije kao da su povučene crvenom olovkom...*" (90). Sličnost je opravdana brzinom voza, ko je putovao zna kako pokret izobličava predmete. Ali suštinski, u ovom poređenju prozor se pretvara u sliku, priroda se "pripitomljava" u umjetnost, olovka (a ne kist!) vraća nas u kupe, a istovremeno i u Kišovu radnu sobu. Čudo je to sve što vidimo, ali je čudo i to što možemo da vidimo, i to što možemo tačno da opišemo sve to što vidimo. Bulke koje su zbog brzine pretvorene u linije, pretvorene su istovremeno u znakove. Proces pisanja nije samo proseg zapažanja, završen je tek kad opažanje dovede do prepoznavanja i razumijevanja.

Konobarica (Klara) drži "*ručicu pumpe za pivo, kao paoku kormila broda koji podiže penu talasa...*" (163) Sličnost jeste u stavu (konobarice i kormilara) i u predmetu (ručici pumpe sa paokom kormila) i u pjenu (piva i talasa), ali iza tih fizičkih podudarnosti je ona veća i važnija: krčma je brod, pijanstvo je putovanje, pijanci su mornari, njihovi su naoko beznačajni životi puni avantura, priča, i otkrića. Kiš, koji u ovom romanu izaziva smrt, i pokušava joj svojim pisanjem oduzeti konačnu riječ i moć, a jedan od načina je svakako slavljenje i veličanje života. Život je čudesan jer su sve stvari na čudne načine povezane (kao očev *Red vožnje!*) a smrt je uspješna ne onda kada odnese pojedinca, nego onda kada pokida sve njegove veze sa svijetom. Što se više tih veza otkrije, njen je posao teži. Što više nevidljivih sličnosti učini vidljivim, što više veza između stvari naoko ničim povezanih, to je sve više posla za smrt, i sve manje razloga za strah od nje.

A koje je sredstvo za takav posao u književnosti pogodnije od poređenja?

Zaključak da Kiš sličnost traži u suštinama stvari, ne samo u njihovim vidljivim podudarnostima, potvrđen na prethodnim primjerima, pred nas stavlja novo pitanje:

kako i kada razlikovati poređenje od metafore?

Da li je Kišov "*šešir, taj konfekcijski trnov venac*" (193) poređenje ili metafora?³

³ Miloš Kovačević, u tekstu "Osnovni jezički tipovi poetske metafore" (Srpski jezik, 3/1-2, godina III, Beograd, 1998.) svrstao bi ga u "apozitivne metafore". U istom tekstu Kovačević poređenje od metafore razlikuje ovako:

"Prisustvo, odnosno odsustvo, poredbene riječi tako se pokazuje najeksplicitnijom razlikovnom crtom poređenja i metafore. (...) U poređenju zato *slično* uvijek ostaje *slično*, nikad ne prelazeći u *isto*. U metafori, međutim, *vazda se slično* doživljava kao *isto/jednako* uprkos razlici." (str. 165)

Zbrka oko ova dva termina traje još od Kvintilijanove nesretne formulacije da je metafora "skraćeno poređenje". On je razliku između dvije bitno različite figure sveo na čisto formalno prisustvo/odsustvo poredbene riječi. Sa tim ne možemo biti zadovoljni, jer ako se poređenje zasniva na sličnosti dva pojma, onda bi ta sličnost morala postojati nezavisno od poredbenog člana, bio on prisutan ili odsutan. Poređenje je opravdano i uspješno samo ako je veza po sličnosti očigledna, jasna, razumljiva i opravdana. Pri tome, upravo u najuspješnijim poređenjima očiglednost se prepoznaje i priznaje naknadno, tek kada nas je autor usmjerio prema njoj.

U metafori tog usmjeravanja nema, jer se pojmovi ne povezuju nužno po sličnosti. "Magarac" je metafora ako, recimo, u rečenici dolazi umjesto dječakovog imena, ali bez objašnjenja kako se i zašto tu našao. Ako se precizira sličnost u tvrdoglavom ponašanju dječaka i magarca, onda je

Nije jasno šta je sličnost kojom se povezuju šešir i trnov vijenac. Oba se nose na glavi, ali to ne kazuje ništa novo ni bitno, niti o šeširu, niti o trnovom vijencu. Međutim, ako oba člana shvatimo kao metonimije (šešir je otac, a trnov vijenac je Isus), onda poređenje oca i Isusa, zbog pridjeva "konfekcijski" poentira strašnom osudom fašizma: put na koji on kreće, u logor, jednak je po svojoj tragičnosti uspinjanju na Golgotu, ali još strašniji, jer je konfekcijski, umnožen u šest miliona!

Šešir i trnov vijenac su metonimije, koje nas upućuju na situacije koje se porede: Isusov put ka križu, i očev put u logor. Koristeći se poznatim (Isusovo pogubljenje) Kiš naglašava tragičnost u očevom odlasku. Ali pošto se veza šešira i trnovog vijenca zasniva na prenesenim značenjima, a ne na fizičkoj sličnosti, ovaj primjer nije poređenje. Pristvo ili odsustvo poredbene riječi nije dovoljan dokaz da neki izraz jeste ili nije poređenje. Upravo zbog nedostatka vidljive sličnosti sljedeći primjer ne prihvatamo kao poređenje:

"Ona prolazi kraj nas kao kad se prevrću prljave, požutele stranice nekog ofucanog romana..." (90)

Život jedne žene u provinciji (nezadovoljstvo, želje, afere) može podsjećati na sadržaj ofucanog romana, ali taj se utisak ne izvodi iz fizičke sličnosti, jer žena nije prljava. Bez tog epiteta veza između požutjelih stranica i prolazaka jedne žene rezultirala bi uspješnim poređenjem.

Kod Kiša ovakvih nepreciznosti nema mnogo. (Usudujem se ovdje vidjeti nepreciznost upravo zato što je poređenje figura koja se realizira u preciznosti, a Kiš je pisac koji baš tu figuru obilato koristi jer želi govoriti lijepo ali ne po cijenu jasnoće.) Kad, oduševljen štenetom kojeg naziva "divno nahoće", tvrdi za njegove šapice da su "divne, minijaturne šapice krvoločnog lava, kao ružičasto meko gnezdo iz kojega izviruje po pet ptičijih kljunova" (214), i kada kasnije doda da se te "drhtave šapice otvaraju i zatvaraju kao trnov cvet" (215) oba puta rezultat je uspješno poređenje. Ali kad kaže da štene "vadi svoje kandžice kao iz futrole" (216) vidljive sličnosti nema: psi ne mogu, kao mačke, uvlačiti i izvlačiti svoje nokte. Ovo sumnjivo poređenje može biti prihvaćeno kao metafora, jer

to poređenje. Ako takvog preciziranja nema, ne znamo da li je do zamjene došlo zbog sličnosti dugih ušiju, ili zbog osmijeha sa velikim zubima, i zbog gluposti (najčešće, iako nije tačno – magarci nisu glupe životinje.), ili zato što dječak sjedi u magarećoj klupi, ili zato što dobro njače, pa mu je to nadimak... Kovačević: "metafora je uvijek, bez obzira u kojoj je jezičkoj formi ostvarena, dvosmislen izraz, u kome su prisutni jedno denotativno (doslovno značenje) potisnuto u drugi plan, i jedno konotativno (preneseno, asocijativno) značenje, zbog koga je metafora i (s)tvorena."

Kompjuter je već posrnuo pod teretom poredbenih riječi, kao, nalik ili poput, u vidu, liči, veći, manji, ne veći, ne manji, pretvorio, podsetio me, uz sve alternative roda, broja, padeža. Ali ako stilistika zaista pati od manjka logike u definisanju tropa i stilskih figura, onda je vrijeme da ga ugasimo i poštedimo mučenja. Jer, ako je moguće prihvatiti da poređenje nije nužno definisano prisustvom poredbene riječi (a mi ovdje pokazujemo da jeste!) kako mašini objasniti da prepoznaje veze među pojmovima ostvarene po fizičkoj sličnosti?

"Laste i ptice selice ispisuju u gustim triolama na notnom sistemu telefonskih žica" (muziku putovanja, 104). Poredbenog člana nema, ali zbog fizičke sličnosti: žica sa linijama notnog sistema, a ptica sa notnim znakovima, ovo je poređenje. Kiš nam njime sugerise da se muzika čuje ne uhom nego mozgom, kao što se ne gleda očima, nego kroz njih. Kao u poređenju bulki sa crvenim linijama, opet smo svjedoci umjetničke pobune protiv monotonije putovanja/života.

funkcionirše u nesređenom i razbarušenom svijetu prenesenih značenja i dvosmislenosti, ali kao uspješno poređenje, koje bi nas trebalo uvjeriti u neku veliku i do sada previdanu istinu, ne može.

Odsustvo ili prisustvo fizičke sličnosti među članovima poređenja je pouzdaniji detektor za razlikovanje metafore i poređenja od odsustva ili prisustva poredbene riječi. Koja može biti, dodajmo je spisku za pregrijani kompjuter, i *parafraza*:

"Ta bedna parafraza pretpotopske evakuacije, ta kopnena, ovozemaljska repriza Nojeve barke, te biblijske božanske komedije, igra se dosledno i do kraja." (191) Kola ispunjena svim životnim vrijednostima fizički podsjećaju na Nojevu barku. Suštinska sličnost na koju nas Kiš upućuje, jeste sličnost potopa sa nastupajućim fašizmom. Sličnost sata i pjevca, međutim, nije fizička, i zato je sljedeći primjer, uprkos poredbenoj riječi *kao*, metafora (tj. hipotipoza):

"Veliki metalni budilnici, propeti na zadnje noge kao pevci, ključaju sitno kamenje minuta da bi se uskoro zatim, nabijeni do eksplozije, naključani i besni, odupirući se nogama o mermerne ploče nahtkasni, počeli da kukuriču slavodobitno, sa zalelujalim, krvavim krestama." (89)

(Nepreciznost: pijevci nemaju zadnje noge! Bolje bi bilo: napuhani kao pijevci, iako ni tada izraz ne bi bio poređenje. Zanimljivo je da su nepreciznosti kod Kiša javljaju u "sivoj zoni" između metafore i poređenja:

"Začini... svedoče svojim raskošnim umiranjem, sličnim balsamovanju..." (100) Umiranje ne može biti slično balsamovanju. Umiranje je prelazak iz života u smrt, a balsamovanje konzerviranje mrtvog... *"Sve u stanju lakog raspadanja, kao voda koja je prenoćila u vazi sa cvećem."* (105) Voda ne može biti u stanju raspadanja!

Naprotiv, iako poredbene riječi nema, veza pliša i trave je poređenje:

"Sedišta od zelenog pliša, na kojima raste minijatura gusta engleska trava. Iznad sedišta, kao u vrtovima, živica od belih čipaka-ruža." (104) Fizička sličnost je u izgledu, boji i gustoći, a suštinska, kao i u primjeru sa pticama na žici, ili bulkama pored pruge, u brisanju granica između subjekta i svijeta. Sjedište je polje za igru, dječiju ili umjetničku, svejedno. A opet, iako se *kao* ponavlja dva puta, opis jedne faze odnosa Andija i Julije nije poređenje:

"Obavijao radoznalošću kao paučinom, zavlacio poglede, kao pipke, u razrez na njenoj bluzi..." (142)

Sličnost je u prenesenim značenjima, paučine kao nježne materije kojom se lovi i zarobljava, i pipaka, kojima se također, osim što se dodiruje, hvata i sputava. Navedeni su primjeri metafore, jer njihov cilj nije jasnoća nego slikovitost.⁴

I metafora i poređenje doprinose slikovitosti. Ali poređenje je uvijek vezano za materijalni, pojavni svijet, a metafore za pojmovni, za svijet prenesenih značenja. Upravo u tome jeste njena snaga, i njena vitalnost.

Poređenje, kao figura koja ukazuje na fizičke sličnosti u pojavnom svijetu, sa ciljem da u toj sličnosti pokaže neku istinu o svijetu do koje je autor došao ne samo zapažanjem,

⁴ "Svaka metafora, bez obzira u kojoj jezičkoj formi je izražena nužno je slikovit izraz, jer metafora, kao izraz s prenesenim značenjem, uvijek ima za cilj da evocira i izazove sliku." (isto, str 176)

nego i promišljanjem, usmjerena je više prema realnosti, manje prema jeziku. Upravo ta "materijalnost" poređenja upotrebljivija je u prozi nego u poeziji. Kod Kiša, zbog neobičnosti i neočekivanosti na jednoj, a tačnosti na drugoj strani, poređenja dominiraju.

"Ruku kratkih kao potkresana krila." (134)

Fizička sličnost, zasnovana na anatomiji, ovdje ukazuje na sputanost i bespomoćnost.

"Ploča stola, od drveta prevučenog šperpločom, (...) počinje da se bora i da se cepa, kao bolesni nokti." (108)

Sličnost naborane šperploče i noktiju je očigledna, ali i zato što iza te sličnosti stoji otkriće da se stvari troše podjednako kao i ljudi, ili obrnuto.

"(Slao poljupce) ...duvajući u dlan kao da raspršuje mehure od sapunice." (191)

Sličnost u pokretu je fizička (zaista se poljupci šalju na isti način kao što se raspuhuju baloni, ali ovdje nam je jasno i da ti poljupci nemaju vrijednost znatniju ni trajanje duže od mjehurova sapunice. Istu vrstu uspješnog "dubinskog sagledavanja" nalazimo u sljedećim primjerima:

"Čovek ispija svoj šnaps naginjući se iz struka, nekako celim telom, zatim stavlja čašu natrag na sto, hitro, kao vrelu, tek ispaljenu čahuru." (202)

(Bolje bi bilo: izbačenu. Ispaljuje se kuršum.) Alkoholizam za Andija jeste pucanj u sebe.

"Oko nas su ležale razasute porodične fotografije kao svelo jesenje lišće." (231)

Fotografije su požutjele i savijene, kao svelo lišće. Ali su one također i znak prolaznosti, nezaustavljivog približavanja smrti.

"Legija rođaka, (...) s nosevima kao školjke puževa..." (129) Sličnost je fizička, nosevi zaista podsjećaju ponekad na školjke puževa, ali iza te fizičke podudarnosti otkrivamo Kišovu ironiju: ti su nosevi svi isti, dakle prepoznatljivi kao znak rase, ali su varljiva i krhka zaštita, i više prizivaju nesreću, nego što štite od nje. Da Kiš ima ironičan stav prema osjećanju rasne ili nacionalne pripadnosti poznato je iz drugih njegovih tekstova i izjava, ovdje je zanimljivo zapaziti uspoređivanje kao postupak podesan za postizanje komičnih efekata. (Stevan Sremac je u tome bio majstor.) Poređenje pojavama prilazi sa neuobičajene strane i otkriva u njima neočekivane istine, a upravo je to formula za izazivanje smijeha. I Kiš to zna i praktikuje:

"Vlaga je na plafonu iscrtala džina (...) zarastao u bradu, kao jevrejski proroci, u desnoj drži tablice, a u levoj lampu sa porculanskim štitom, koji liči na prevrnutu pljuvaonicu – poređenje koje su muve bile shvatile doslovce." (106)⁵

⁵ Biblijski motivi su u ovom romanu jako vrelo poredbenog materijala:

"(Pokriveni zlatnim paperjem kao breskva, još lišeni tamnih malja zrele dobi) stajali smo jedno pred drugim kao oljuštena narandža, u raju iz koga ćemo uskoro biti prognani." (144)

"(Eva) s kosama koje joj padaju do gležnjeva, kao da je stala pod vodopad"... "iz čijeg plodnog trbuha viri pupak, kao kakvo veliko, kiklopsko oko." (149)

"Nojeva lađa kao kakav veliki plod iz kojeg će prokljati ljudi, zveri, i bilje..." (151)

Ovdje poređenja "pripitomljavaju" svetost biblijskih priča, svode ih na opipljivo, svakodnevno, blisko, oduzimaju im na taj način autoritet. Ponekad se u taj autoritet otvoreno sumnja;

"(Rajnavajn) Drži u ruci golemu svesku za dvojno knjigovodstvo, drži je kao Mojsije svoje tablice na Sinajskoj gori..." (187) Mojsijeve tablice, i dvojno knjigovodstvo! Nije li to jedan vrlo precizan i vrlo oštar komentar o prirodi vjere i njenih institucija?

"Gospodin Gavanski, vegetarijanac, dolazio je bučno, hukćući, pušeći se kao vrela viršla." (113)

"(Nebesa se otvoriše) ...i ja ugledah gologuze anđelčice koji su, udarajući krilima kao muve, treperili oko sjajnorumene žiže raja." 243

"(Stavio je) svoj dugi vrat u tvrdi belu kragnu od kaučuka, kao u omču (ušavši time i simbolično u strogi red evropskih slobodnih mislilaca)." (204)

Poređenje kragne i omče, po položaju na tijelu, i osobini da stežu i guše, ovdje nas upozorava da je kragna također vrsta kazne. Kad se tome doda oksimoronska opaska u zagradi (strogi red slobodnih mislilaca) rezultat je ironija. Ista ironična perspektiva vidi anđelčice kao muve, a raj kao izmet. Vegetarijanac zaslužuje podsmijeh, jer uprkos svojoj dijeti i dalje liči na viršlu. Časne sestre nisu pingvini samo zbog svojih crno-bijelih odora, nego i zbog sreće koju pronalaze u jatru, bez potrebe da se izdvajaju ili same određuju pravac...

Priznajmo: za sada, uprkos fascinantnim količinama gigaherca i gigabajta, kompjuter nije u stanju razlikovati sličnost u pojavama od sličnosti u pojmovima. Zbrka oko metafore i poređenja vjerovatno je ovim tekstom samo uvećana. *Revolucionarna* ideja da se u razlikovanju ovih figura ne polazi od odsustva/prisustva poredbene riječi, predložena ovdje bez adekvatne provjere, odbacuje se brzo kao najobičnija provokacija. I dalje nećemo biti sigurni šta su ova fascinantna zapažanja:

"Nahtkasne pored kreveta, sa pločom od beličastog mermera, kao na grobu dece iz dobrih kuća." (106)

"Dve ruže, sa lišćem iz kojeg proviruje trnje kao jeftino naravoučenje neke ofucane sentence." (136)

"Nameštao kravatu, hitro, kao što se namešta u usta proteza." (167)

"(Na štapu, u paprati) ...crni šešir sa tvrdim obodom, malo nakrivljen kao šlem na pušci neznanog junaka ili kao strašilo za ptice u kukuruzima. (171)

"Veliki crni kišobrani kao savijeni pogrebni barjaci..." (189)

"Dolazimo u posetu, kao što se ide na grob..." (194)

"Razgovori i smeh prepliću se i postaju nejasni, kao naličje persijskog tepiha..." (205)

"Nije ni imao zadnjicu, nego su mu noge izlazile neposredno iz kukova, kao šestar..." (211)

"(Otac bio) alergičan kao na vojničku uniformu ili na koprivu." (212)

"Tišinu koja će da napada na naše dvorište kao pepeo..." (221)

"Okreće leđa ogledalu, izlazi iz njegovog rama jednim jedinim korakom, kao što se izlazi iz vode." (222)

"(Majka) ...ostavljala za trenutak svoje igle i svoje konce, kao umorna Parka." (230)

Ali možda davanje imena književnim stilskim postupcima i nije najpreči zadatak. I možda se statistika može izostaviti ako se u učestalosti otkrije logika i ako nas logika dovede do zakonitosti, ili do zaključka:

Kiš je veliki pisac, iz više razloga. Jedan je svakako njegova intelektualna nezavisnost, bez koje nikad nema prave slobode stvaralaštva. Drugi je bez sumnje njegov stil, kome je posvećivao mnogo vremena i rada. U tom stilu dominiraju poređenja. Poređenje, kao što

smo pokazali, ne trpi mistifikaciju. Može nas fascinirati otkrivanjem očiglednih, ali nama zbog nečega skrivenih veza među stvarima i istina o životu i svijetu, što, tačno je, mogu i druge figure. Ali ono čime se poređenje bitno razlikuje jeste isključivanje dvosmislenosti. U poređenju je sve vidljivo, i podložno provjeri. Ako tvrdimo nešto (a Kiš to radi, jer inače bi njegov etički i intelektualni angažman bio poza) onda moramo to i dokazati. Moramo učiniti vidljivim logiku kojom smo do zaključaka i tvrdnji došli. Moramo staviti na uvid ne samo rezultate, nego i proces. Taj proces, koji metafora redukuje, poređenje čuva i naglašava, i zato je ono bitan činilac Kišovog stila.

Sarajevo, nov. 2005.